

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

BADIIY ASARLAR TARJIMALARIDAGI MUOMMOLAR (A.NAVOIY ASARLARI ASOSIDA)

Shahlo Akmalovna Alimbayeva

Katta o'qituvchi, Toshkent davlat texnik universiteti, O'zbekistan

Dildora Azodovna Baxadirova

Katta o'qituvchisi, Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqola A. Navoiy asarlarini tarjimashunoslik nuqtai nazaridan tahlil qiladi. O'zbek adabiyotining buyuk namoyandasi Alisher Navoiy asarlarining boshqa tillarga tarjima qilinishidagi asosiy muammolarni o'rganadi. Tarjima jarayonida til, madaniyat, va adabiy uslubiy farqlar tufayli yuzaga keladigan qiyinchiliklar va bu qiyinchiliklarni yengish yo'llari ko'rib chiqiladi. A. Navoiy asarlarining tarjimasi nafaqat ularning mazmunini, balki ularning estetik go'zalligini saqlashda ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Shuningdek, maqolada tarjima jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, tarjimonda yuzaga keladigan adabiy, lingvistik va madaniy muammolar, shuningdek, ushbu muammolarni hal etish yo'llari haqida tahlillar keltiriladi.

Kalit so'zlar: tarjima, navoiy asarlari, adabiy tarjima, madaniy muammolar, estetik uslub, lingvistik qiyinchiliklar

Kirish qismi: Alisher Navoiy — o'zbek adabiyotining buyuk allomasi va shoiridir. Uning asarlari nafaqat o'zbek xalqining, balki butun turkiy dunyoning badiiy merosi sifatida qadrlanadi. Navoiy asarlari ko'plab tillarga tarjima qilingan bo'lib, ularning tarjimasi orqali Navoiy merosining jahon adabiyotiga qo'shgan hissasi yanada oshmoqda. Biroq, tarjima jarayonida bir qator murakkab muammolar yuzaga keladi, chunki badiiy asarlarning mazmuni, uslubi va madaniy konteksti har bir tilga to'liq o'zgartirmasdan ko'chirish qiyin kechadi.

Ushbu maqolada Navoiy asarlarini tarjimasi jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar, ularni yengish yo'llari va tarjimaning adabiy ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Badiiy asarlarni tarjima qilish jarayoni nafaqat til va so'zlarni o'zgartirishdan iborat bo'lib, balki o'sha asarning estetik va madaniy qatlamlarini yangi tilga va madaniyatga moslashtirishni talab etadi. Alisher Navoiy o'z asarlarida she'riyatning yuksak san'ati, tilning go'zalligi va inson ruhiyatining chuqur ifodalarini birlashtirgan shoir sifatida tanilgan. Uning asarlari nafaqat o'zbek, balki butun turkiy xalqning badiiy merosi sifatida katta ahamiyatga ega. Navoiy asarlarini tarjima qilish esa o'ziga xos qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi, chunki shoirning asarlaridagi til, madaniyat va estetik qadriyatlar boshqa tillarda to'liq aks ettirishni talab qiladi. Tarjimon, asl matnning ma'nosini, uning badiiy va ma'naviy ko'rinishini saqlab qolish uchun katta mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi.

Tarjimonlik san'ati, ayniqsa badiiy asarlarni tarjima qilishda, faqat so'zlar o'rnini almashirishdan iborat emas. Bu jarayonda muallifning ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstini, asarning hissiy va ma'naviy yukini chuqur anglab yetish zarur. A.Navoiy asarlaridagi she'riy tuzilmalar, tasviriy ifodalar, metaforalar va zamonaviy tilga moslashtirilgan qadriyatlar tarjima jarayonida ko'plab muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada, Navoiy asarlarini tarjima qilishdagi asosiy muammolar, ularni yengish yo'llari va tarjimaning adabiy, tilshunoslik va madaniy jihatlari haqida so'z yuritiladi. Bu muammolarni tahlil qilish orqali, tarjima jarayonining yanada samarali va to'liqroq amalga oshirilishiga oid fikrlar ilgari suriladi.

Asosiy qism: Alisher Navoiy asarlarini boshqa tilga tarjima qilishda eng katta muammo — uning tili va madaniy kontentining o'ziga xos xususiyatlaridir. Navoiy turkiy tilning eng yuqori darajadagi ifodachisi sifatida, o'z asarlarini yaratishda o'sha davrning madaniy va tarixiy sharoitlarini yuksak badiiy san'at bilan birlashtirdi. Bu, tarjimaga murakkablik keltiradi, chunki Navoiy yaratgan tasvirlar, so'z boyligi, idiomatik ifodalar va tarixiy kontekstni to'liq aks ettirish juda qiyin. Bundan tashqari, o'zbek tilida mavjud bo'lgan ayrim so'zlar va iboralar boshqa tillarda to'liq tarjima qilinmaydi, yoki ularning mazmuni tarjima qilingan tilning madaniy an'alariga mos kelmasligi mumkin. Masalan, Navoiy asarlarida o'zbek xalqining qadimiy e'tiqodlari, odatlari va qadriyatlari haqida so'z boradi, bu esa tarjima jarayonida aniq va to'liq ifodalashni talab qiladi.

Navoiy asarlarining estetik jihatlari ham tarjimada muhim ahamiyatga ega. Shoirning o'ziga xos poetik uslubi, mahorati, she'riyatdagi musiqiylik va ritmik tuzilishi, shuningdek, tasviriy san'atni ifodalash qobiliyati tarjimada mukammal saqlanishi zarur. Tarjimon, asl matnning she'riy go'zalligini va muallifning ifoda uslubini saqlash uchun maxsus yondashuvlarni qo'llashi kerak. Bu, ayniqsa, Navoiy asarlarida uchraydigan murakkab badiiy tasvirlar, metaforalar va ma'naviy ruhni etkazishda muhim ahamiyatga ega.

Tarjimada ko'pincha badiiy asarlarning ma'no qatlamlari tarjimondan ko'ra chuqurroqdir. Navoiy asarlarida ko'plab falsafiy va diniy mavzular mavjud bo'lib, ularning to'liq va aniq tarjimasi faqat til orqali emas, balki muallifning niyatini, ijtimoiy va ma'naviy kontekstini chuqur tushunishni talab qiladi. Tarjimon bu muammolarni hal qilishda o'zini adabiy tahlilchi sifatida ham ko'rsatishi kerak, chunki tarjima asari faqat so'zlarning o'zaro almashtirilishidan iborat bo'lmasligi lozim, balki u muallifning asl niyatini aks ettirishga harakat qilishi kerak.

Natija qismi: Alisher Navoiy asarlarini tarjima qilish jarayoni, uning badiiy yuksakligi va madaniy kontekstini saqlashda qiyinchiliklar tug'diradi. Navoiy she'riyatining o'ziga xosligi, uning o'tmishdagi turkiy madaniyat va til an'alariga bo'lgan chuqur hurmatidan iborat bo'lib, bu faqat o'zbek tilida emas, balki boshqa tillarda ham to'g'ri va to'liq ifodalashni talab etadi. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan birinchi va eng katta muammo — til va madaniyat o'rtasidagi farqlardir. Navoiy asarlarida ko'plab o'zbek xalqining qadriyatlari, an'alariga oid tasvirlar mavjud bo'lib, ular boshqa tillarda to'liq ifodalashni talab qiladi. Tarjimon, asl matnning madaniy qatlamlarini yangi tilga moslashtirishda o'ziga xos yondashuvlarni qo'llashi kerak.

Tarjimaning lingvistik va madaniy qiyinchiliklarini hal etish uchun tarjimon asarning tarixiy va madaniy kontekstini chuqur tushunishi zarur. Badiiy asarlar ko'pincha o'ziga xos so'z boyligi, idiomatik ifodalar va metaforalarga ega bo'lib, bularni boshqa tilga to'liq va aniq tarjima qilish oson emas. Navoiy asaridagi she'riy tuzilmalar, musiqiylik, ritm va tasviriy boyliklarni boshqa tilga o'zgartirishda tarjimon nafaqat ma'noni, balki asarning estetik go'zalligini ham saqlashga harakat qilishi lozim. Bunday murakkabliklar tarjima jarayonida eng yuqori malakali tarjimonlarni talab qiladi.

Navoiy asarlarini tarjima qilishda yuzaga keladigan yana bir muammo — tarjima va interpretatsiya masalasidir. Tarjima, ayniqsa badiiy asarlarda, faqat so'zlarni o'zgartirish emas, balki asar mazmunining chuqur qirralarini, shoirning ma'naviy niyatini va badiiy ifodalarini qayta tiklashni anglatadi. Tarjimonlar, faqat so'zlarni tarjima qilish bilan cheklanib qolmasdan, Navoiy asarining falsafiy, diniy va ma'naviy qatlamlarini ham to'liq tushunib, aks ettirishga intilishlari kerak. Shuning uchun, tarjimonning maqsadi faqat tilni o'zgartirishda emas, balki asarning mazmuni va hissiy ohangini to'liq saqlashda yotadi.

Bundan tashqari, tarjimadagi muammolarni yengish uchun, baʼzan erkin tarjima yondashuvlari qoʻllanilishi kerak. Shoirning oʻzgacha poetik uslubi, musiqiyliigi, tasviriy boyliklari va metaforalari toʻliq aks ettirilishi uchun, tarjimon asl matnning badiiy ifodalarini erkin tarzda talqin etishi lozim. Bu, ayniqsa sheʼriy asarlarda, soʻzning maʼnosini oʻzgarishsiz saqlash imkonini beradigan bir usul hisoblanadi. Alisher Navoiy asarlarini tarjima qilishda tahlil qilinadigan muammolarning asosiy sababi — uning asarlarining til, madaniyat va estetik boyliklarining oʻziga xosligidir. Tarjimonlar bu muammolarni yengish uchun koʻp hollarda chuqur ilmiy tahlilga va badiiy tafakkurga tayangan. Tarjima jarayonida madaniy moslashuv va lingvistik farqlarni yengish uchun, tarjimonlar faqat tilni oʻzgartirishda emas, balki asarning mohiyatini va uning badiiy tusini saqlashga harakat qilishadi. Bu jarayonda maxsus yondashuvlar, badiiy uslubga mos erkin tarjima va interpretatsiya kabi metodlar qoʻllaniladi.

Shu bilan birga, tarjimaning maqsadi asl matnni faqat soʻzma-soʻz tarjima qilishda emas, balki asarning estetik goʻzalligini, uning maʼnaviy va falsafiy qatlamlarini yangi tilga koʻchirishda ham yotadi. Navoiy asarlarini tarjima qilish jarayoni, tarjimonning yuksak madaniy va adabiy bilimini, chuqur tafakkurini va badiiy sezgirligini talab etadi. Faqatgina bunday yondashuvlar orqali tarjimon Navoiy asarlarini jahon adabiyotiga muvofiq tarzda taqdim eta oladi.

Alisher Navoiy asarlarini tarjima qilishda olingan tajribalar shuni koʻrsatadiki, tarjimonda koʻpincha "ekspresivlik" va "anʼanaviylik" masalalari oʻrtasida muvozanat saqlash zarurati mavjud. Tarjimon asarining badiiy xususiyatlarini saqlab qolish uchun, yangi tilga oʻzgartirish jarayonida bevosita tarjimadan koʻra, erkin tarjima yondashuvlari qoʻllanilishi mumkin. Bu, ayniqsa, sheʼriy asarlarda, soʻzlarning shiddatli va maʼnodor ifodasiga oʻxshashlikni saqlashda muhimdir.

Xulosa qismi: Navoiy asarlarini tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolar, badiiy tarjima jarayonining murakkabligini koʻrsatadi. Tarjimonlar tilning oʻziga xos xususiyatlarini, madaniy kontekstni va estetik qadriyatlarini yangi tilga moslashtirishda katta mahoratni koʻrsatishlari kerak. Tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, madaniy va estetik muammolarni yengish, faqat ilmiy bilim va badiiy sezgiga asoslangan yondashuvlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Navoiy asarlari tarjimasining muvaffaqiyati, asarlarning asl mazmunini, maʼnaviy mohiyatini va estetik goʻzalligini toʻliq aks ettirishga bogʻliqdir.

Alisher Navoiy asarlarining tarjimasini nafaqat badiiy, balki madaniy va tilshunoslik nuqtai nazaridan ham murakkab jarayon hisoblanadi. Tarjimonlar bu asarlarni oʻz tillarida aks ettirish uchun, uning estetik va madaniy qatlamlarini toʻgʻri tushunib, chuqur ilmiy yondashuvni qoʻllashlari zarur. Tarjimonlik jarayonida yuzaga keladigan til va madaniyat oʻrtasidagi farqlar, tarjima uslubi va tarjimadagi adabiy qiyinchiliklar haqida chuqur tahlil qilish, Navoiy asarlarini jahon madaniyatiga yanada kengroq tanitishga imkon beradi.

References

1. Urak Pazilovich Lafasov. TURKIY YOZUVLAR TARIXI (o'quv qo'llanma). O'zbekiston, TDSHU nashriyoti. 2021/1. 127 bet
2. Urak Pazilovich Lafasov. HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILI (o'quv qo'llanma). O'zbekiston, TDSHU nashriyoti. 2021/1. 210 bet
3. Urak Pazilovich Lafasov. Til nazariyasi (Tilshunoslik) (o'quv qo'llanma). O'zbekiston, TDSHU nashriyoti 2022/1. 206 bet

4. Alimbayeva Sh. LINGUISTIC COMPETENCES IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. (2024). *Ta'limning Zamonaviy Transformatsiyasi*, 7(3), 50-55.
5. Sultanova, S. A., Yusupovich, K. I., & Alimbayeva, S. A. (2022). Linguistic properties of electronic dictionary of grammar terms. *International Journal of Health Sciences*, 6(S3), 11471–11475. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6nS3.8715>
6. Baxadirova, Dildora Azodovna, Khusnutdinova, Azizabonu Jakhongirovna ANALYSIS OF LITERARY WORKS OF MUHAMMED RIZA AGAHI // ORIENSS. 2021. №Special Issue 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/analysis-of-literary-works-of-muhammed-riza-agahi> (дата обращения: 29.11.2024).
7. Azodovna Bakhadirova, D. (2024). TRANSLATION OF TURKIC POETRY AND SAYINGS IN RUSSIAN LITERATURARY SCHOOLS. *Oriental Journal of Philology*, 4(03), 62–68. <https://doi.org/10.37547/supsci-ojp-04-03-09>
8. O. Yakubov. Application of the method of associations in the educational process. Журнал образовательный портал «Мультиурок» 2022/3/7. Ст455-457. <https://multiurok.ru/files/application-of-the-method-of-associations.html>
9. Xayrulla Hamidov, & Marxabo Abdullayeva. (2024). FRAZEOLOGIZMLARNING O'ZBEKCHA MUQOBIL VARIANTLARI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI. *Konferensiyalar |Conferences*,1(8), 14–21.
10. Lafasov Urak Pazilovich, Marxabo Raxmonkulovna Abdullayeva. Муруватли устоз (академик Ганижон Абдурахмонов ҳақида) Тошкент, “ТошДШИ” нашриёти. 2016/1. 75 б.
11. Marxabo, A. (2024). BEVOSITA TARJIMADA FRAZEOLOGIZMLAR MA'NOSINI BERISH MUAMMOLARI [Data set]. In *FUNDAMENTAL ASPECTS OF IMPROVING TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE EPOCH OF MODERN GLOBALIZATION* (Vol. 2, p. 318). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10671582>
12. Teshaboyeva Ziyodakhon Qodirovna, & Qodiriy Mahzuna Shavkataliyevna. (2024). THE APPEARANCE OF VISUAL EXPRESSIONS' TRANSLATION INTO ENGLISH IN THE WORK “THE DAYS GONE BY” BY ABDULLA QODIRIY. *Open Access Repository*, 10(1), 78–81. Retrieved from <https://oarepo.org/index.php/oa/article/view/3983>
13. Marxabo Raxmonkulovna Abdullayeva, & Sattarova Marxabo Utkirbek qizi. (2024). BEVOSITA TARJIMADA FRAZEOLOGIZMLAR MA'NOSINI BERISH. *PEDAGOGS*, 56(1), 134–138. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1131>
14. Urak Pazilovich Lafasov, & Marxabo Raxmonkulovna Abdullayeva. (2024). Abdulla qodiriy romanlaridagi jonlantirish va tashxis tasvir usullari . *TADQIQOTLAR.UZ*, 39(3), 65–70. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/3560>
15. Abdullayeva, M. R. (2022). Grouping of opposite options of verbal phrasemas in uzbek language (example of translations of Agatha Christie's works). *Scientific progress*, 3(2), 190-193.
16. Kasimova, S. S. (2024). Transformation of phrases and its destructions. *Salud, Ciencia Y Tecnología - Serie De Conferencias*, 3, 740. <https://doi.org/10.56294/sctconf2024740>